

24. Prezydium Rady ministrów, Protokoły Komitetu Politycznego Rady Ministrów z lat 1921-1923. Sygn. mikrof. 20188 // Archiwum Akt Nowych w Warszawie Zespół 8.
25. Nowak M. Narodowcy i ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922-1939 / M. Nowak. — Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007. — 305 s.
26. Козира В. Політика Міністерства внутрішніх справ Польської Республіки щодо східних кресів у 1918-1926 рр. / В. Козира // *Ukrainica Polonica II*. — К. ; Житомир : Вид. центр Київ. нац. лінгв. ун-ту, 2008. — С. 20-42.
27. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. — Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. — 759 с.
28. Васюта І. Політична історія Західної України (1918-1939) / І. Васюта. — Львів : Каменяр, 2006. — 335 с.
29. Илюхина Р.М. Лига наций 1919-1934 / Р.М. Илюхина. — М. : Наука, 1982. — 358 с.
30. Bruski J.J. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej nawychudzstwie (1919-1924) / J.J. Bruski. — Kraków : Arcana, 2000. — 600 s.
31. Nowak M. Narodowcy i ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922-1939 / M. Nowak. — Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007. — 305 s.
32. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929 / R. Torzecki. — Kraków : Wyd. Literackie, 1989. — 465 s.

The article includes the theoretical aspects of the category «minority». The international and national law, which became the basis of political and legal status of national minorities in the Second Polish Republic, was analyzed. In the case of actual public policy inconsistency found Poland legally established status of the Ukrainian Orthodox minority actually existing. The national state policy of Ukrainian and German minorities was compared.

Key words: minority, Ukrainian Orthodox minority, the state national policy, Polish Republic, international law, legal status

Отримано: 10.10.2016 р.

УДК 378-057.875(477)«192/193»:316.342.2

О. Б. Комарницький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СТУДЕНТСТВО ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 1920-1930-х рр.: СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД

У статті проаналізовано результативність політики більшовиків, спрямованої на збільшення серед студентів педвишів частки робітників і селян у 20-30-х рр. ХХ ст. Автор доводить, що наслідком пролетаризації вишів стало поступове збільшення наприкінці 20-х рр. серед студентів питомої ваги робітників і селян. До цього переважали інтелігенція і службовці. У педтехнікумах з початку їх функціонування значним був відсоток селян.

Ключові слова: студенти, інститут, технікум, селяни, робітники.

На вищу школу радянська влада покладала відповідальне завдання сформулювати нову радянську інтелігенцію. Для його реалізації виші необхідно було «демократизувати» і «пролетаризувати», зважаючи на незадовільний для влади соціальний склад студентів, який вони, значною мірою, успадкували від вищих на-

вчальних закладів царської Росії, українських університетів, зокрема Кам'янець-Подільського, фундатором і ректором якого був І.І. Огієнко. До вивчення даної проблеми долучилися сучасні українські вчені В.К. Майборода [1], В.С. Курило [2], В.В. Левченко [3], І.В. Мошкі [4; 5], радянські – М.А. Лескевич [6], І.І. Паніотов [7], Г.І. Ясницький [8] та ін. У нашій публікації спробуємо проаналізувати результативність політики більшовиків, спрямованої на збільшення серед студентів педвишів частки робітників і селян у міжвоєнний період.

На початку 20-х рр. у середовищі студентів домінували представники «експлуататорських класів», що не відповідало потребам держави «диктатури пролетаріату», якій потрібна була своя, класово близька інтелігенція. З-поміж навчальних закладів темпи «пролетаризації» менш інтенсивними були у педагогічних вищах. У 1922-1923 н.р. вихідці із робітничого середовища тут становили 10,6%, селян – 19% [8, с.203; 9, арк.59]. Досить неоднозначними є показники за 1924-1925 н.р. У праці Я. Звігальського та М. Іванова наводяться дані про 6% робітників і 12,1% селян [10, с.46]. М.А.Лескевич та В.С. Курило зазначають, що у 1924 р. серед студентів у педвишах налічувалося 40,5% селян і робітників [2, с.354; 6, с.73]. В.К. Майборода вважає, що у 1924-1925 н.р. робітничо-селянський прошарок становив 63% [1, с.100]. Останні дані, на нашу думку, є набагато перебільшеними. Вважаємо, що найбільш об'єктивними є дані Центрального статистичного управління УСРР. На 1 січня 1925 р. 9,6% студентів були робітниками, 24,2% – селянами, 50,8% – службовцями. Інші категорії склали 15,4% [11, с.31].

Розподіл студентів за соціальною ознакою у педвишах відносно інших типів навчальних закладів проілюструє наступна таблиця.

Таблиця №7 [10, с.46; 11, с.31]

Динаміка соціального складу студентів інститутів УСРР (1922-1925 рр.)

Типи інститутів	Навчальні роки / соціальні групи (%0)											
	1922-1923 н.р.				1923-1924 н.р.				1924-1925 н.р.			
	робітники	селяни	службовці	інші	робітники	селяни	службовці	інші	робітники	селяни	службовці	інші
Індустріально-технічні	18,9	15,7	56,5	8,9	21,2	15,7	37,1	26,0	34,4	9,4	38,2	18,0
Сільсько-господарські	10,9	48,8	28,2	12,1	11,2	49,2	28,0	11,6	12,9	34,8	44,5	7,8
Соціально-економічні	7,8	10,4	72,2	9,6	9,8	10,4	75,5	4,3	15,6	10,8	67,4	6,2
Медичні	9,4	6,9	72,5	11,2	12,0	14,2	62,6	11,2	8,8	24,7	57,1	9,4
Педагогічні	10,6	19,0	37,3	33,1	10,6	26,0	42,2	21,2	9,6	24,2	50,8	15,4
Мистецькі	11,5	33,3	50,0	5,2	8,8	19,1	42,0	30,1	13,1	12,7	51,9	22,3
Разом	12,3	21,4	46,9	19,4	15,6	24,9	46,7	12,8	14,8	17,3	55,7	12,2

Аналізуючи дані таблиці можна констатувати, що відсоток робітників і селян у педагогічних вищих навчальних закладах майже збігався із загально-республіканським. Щоправда, вивчення різних джерел дає підстави констатувати про певні регіональні особливості. У вишах великих міст УСРР цей показник був не високим. Так, у Харківському ІНО у 1922-1923 н.р. робітники становили 14,1%, селяни – 19,6% [12, с.7], у 1923-1924 н.р. – відповідно 8% і 6,4% [13, с.20], у 1924-1925 н.р. – 7,3% і 8,4% [14, арк.181]. В Одеському ІНО у 1922-1923 н.р. робітників було 16,6%, селян – 18,5%, службовців – 39,9%, у

1923-1924 н.р. – відповідно 7,7%, 11,2%, 69,6% [3, с.165], у 1924-1925 н.р. – 7,9%, 31,6%, 60,5% [15, арк.29зв.-30]. У Дніпропетровському ІНО на І курсі студіювали 5,7% робітників, 17% селян, 66% службовців [16, с.48].

Проміжне місце у цій градації вишів посідали Київський, Чернігівський, Миколаївський та Донецький ІНО, робітничо-селянський прошарок яких був у межах 50%. Так, у першому з них на початку січня 1923 р. 20,2% студентів були робітниками, 28,9% – селянами, 34,8% – службовцями [17, арк.95]. У звіті ІНО за 1923-1924 н.р. значиться, що вихідцями із робітничого середовища були 62,2% студентів, селянського – 22,9%, службовців – 11,6% [18, арк.70]. Звісно, такі дані є малоймовірними. У Чернігівському ІНО у 1920-1921 н.р. робітники становили 6,9%, селяни – 38,9%, службовці – 46,1%, у 1921-1922 н.р. – відповідно 11,6%, 35,1%, 45,3%, у 1922-1923 н.р. – 6,2%, 27%, 52,9% [19, арк.9-10], у 1924 р. – 16,7%, 42,8%, 34,8% [4, с.66]; у Миколаївському ІНО – на 1 липня 1922 р. – 13,8%, 35,7%, 39,3% [20, арк.24], у квітні 1923 р. – 15,9%, 24,4%, 43,3% [21, арк.37], у грудні того ж року – 12,8%, 31,4%, 41,5% [20, арк.20], на 1 січня 1925 р. – 14,1%, 45,4%, 36,9% [22, арк.747]. У Донецькому ІНО у 1924-1925 н.р. було 40 робітників (25,9%), 38 селян (24,7%) [2, с.354].

В інших інститутах народної освіти відсоток селян і робітників був домінуючим, особливо перших з них. Так, у Полтавському ІНО у 1922-1923 н.р. селяни становили 70,2%, робітники – 11,7%, службовці – 9,2% [23, арк.13], у 1923-1924 н.р. – відповідно 71,8%, 12%, 13,2% [23, арк.6 зв.; 24, с.91]; у Херсонському ІНО – на 1 січня 1923 р. – 61,2%, 6,6%, 18,6% [25, арк.22], на 23 листопада 1924 р. – 58%, 9,1%, 33,3% [26, арк.11; 27, с.9]; у Вінницькому ІНО – у травні 1922 р. – 46%, 13%, 25% [28, арк.101зв.]; у Кам'янець-Подільському ІНО – у 1921-1922 н.р. – 20%, 16%, 37,7% [29, арк.217], наприкінці літа 1921 р. – 33,5%, 13,7%, 31,07% [30, арк.116зв.], у 1922-1923 н.р. – 50%, 9,8%, 12,9% [31, арк.119; 32, с.19], восени 1923 р. – 51,4%, 8,9%, 33,6% [33, арк.4зв.-5], наприкінці 1923-1924 н.р. – 47,3%, 11,7%, 32,8%, у 1924-1925 н.р. – 49,5%, 3,3%, 24,7% [32, с.19].

Курс на робітничення вищої школи, реалізацію якого розпочали на початку 1920-х рр., призвів до збільшення серед студентів частки робітників і селян. Постійне зростання соціальних груп робітників і селян відбувалася за рахунок «непролетарських верств» населення. Стабільний рівень службовців пояснюється дозволом влади на включення до цієї категорії дітей спеціалістів, учтелів і викладачів вишів.

Що стосується інститутів народної освіти, то у 1925-1926 н.р. тут робітники становили 10,3%, селяни – 19,3%, службовці – 56,2% [10, с.46; 34, арк.7], у педтехнікумах – відповідно 17,3%, 57,7%, 10,4% [34, арк.15]. У 1926-1927 н.р. відсоток робітників склав 11,6%, селян – 19,1%, службовців – 67,9% [35, арк.3зв.; 36, арк.6], у педтехнікумах – відповідно 12,6%, 56,6% і 24,5% [35, арк.3зв.]. У 1928-1929 н.р. в ІНО вихідці із робітників становили 17%, селяни – 26,5%, у педтехнікумах – відповідно 17,1% і 56,9% [8, с.203]. У 1929-1930 н.р. 30% студентів ІНО були селянами, 23% – робітниками, 38% – службовцями, інші – 9%; у педтехнікумах – відповідно 58,6%, 22,3%, 15,5% і 3,8% [37, с.753]. Таким чином, у порівнянні із загальнореспубліканським показником робітничо-селянський прошарок у педагогічних вишах зростав повільнішими темпами.

У деяких педагогічних вишах, у порівнянні із першою половиною 1920-х рр., питома вага робітників і селян дещо зменшилася, або залишалася на тому ж рівні. Не значний ріст робітничо-селянського відсотку намітився лише наприкінці десятиліття. Яскравою ілюстрацією цього є дані по Одеському ІНО. Тут у 1925-1926 н.р. робітники становили 10,4%, селяни – 11,9%, службовці й інтелігенція – 74,9% [15,

арк.88зв.], у 1926-1927 н.р. – відповідно 7,9%, 12,2%, 79,6%, у 1927-1928 н.р. – 11,1%, 18,2%, 69,7%, у 1928-1929 н.р. – 11,1%, 22,6%, 69,9% [3, с.165]. Подібне мало місце в Харківському і Дніпропетровському ІНО. Щодо першого з них, то у 1929-1930 н.р. серед студентів робітники становили 26,3%, селяни – 25,8%, службовці й інтелігенція – 47,8%, що у порівнянні з попереднім періодом свідчить про суттєвий ріст [13, с.20]. У Дніпропетровському ІНО, якщо у 1925-1926 н.р. робітників було 6,6%, селян – 7,1% [15, арк.399зв.], то у 1928-1929 н.р. – відповідно 22% і 21% [16, с.48].

В інших педвишах відбулося помітне зменшення чисельності робітників і селян. Зокрема, у Київському ІНО в 1925-1926 н.р. перші з них становили 11,5%, селяни – 20,7%, службовці – 30,8%, учителі – 29,7% [15, арк. 592]. У Полтавському ІНО у листопаді 1925 р. навчалися 4,5% робітників, 35,9% селян, 54,7% службовців та представників інтелігенції [38, арк.100], на 1 червня 1927 р. – відповідно 6%, 58%, 34% [39, с.110; 40, с.12], у 1928-1929 н.р. – 12,6%, 33,1%, 49,8%, у 1929-1930 н.р. – 26%, 37,7%, 32,9% [41, арк.33]; у Чернігівському ІНО – на початку 1928-1929 н.р. – 12,4%, 40,9%, 40,2% [42, арк.29]; у Херсонському ІНО – у тому ж навчальному році – 13,7%, 39,9%, 43,2% [43, арк.95]. Окремі документи свідчать, що в останньому виші у 1925-1926 н.р. було 6,2% робітників і 93,7% селян [44, арк.107зв.; 45, с.75], що є малоімовірним. У Кам'янець-Подільському ІНО в 1925-1926 н.р. вихідці з робітників становили 1,7%, селян – 56,6%, службовців – 12,2%, учителів – 12,3% [15, арк.474зв.; 46, арк.3зв.; 47, арк.10], у 1926-1927 н.р. серед студентів робітників було 7%, селян – 33,5%, службовців – 52%. У 1927-1928 н.р. найбільшу частку становили учителі (48,6%). Вихідці із робітників не перевищували 7,2%, селян – 28,8%, службовців – 12,1%, кустарів – 2,8% [32, с.19]. Окрім того, у Ніжинському ІНО у 1925-1926 н.р. студіювали 1,4% робітників, 32,9% селян, 64,3% службовців і учителів [48, арк.4зв.]. У Волинському ІНО в тому ж навчальному році теж домінувала інтелігенція – 43,1% були учителями, 29,5% – службовцями, 23,9% – селянами, 3,3% – робітниками [49, арк.48зв.].

Значно вищим відсоток робітників та селян був у педтехнікумах. Використавши дані за 1925-1925 н.р., розподілимо ці заклади на декілька груп. До першої групи віднесемо педтехнікуми, у яких абсолютно переважали селяни. Так, у Гадяцькому педтехнікумі вони становили 89,1%, робітники – 3,6%, службовці і учителі – 7,2% [38, арк.67]; Пирятинському – відповідно 86,9%, 2,9%, 5,8% [38, арк.43]; Нероновицькому (Сорочинському) – 82,5%, 2,1%, 13,4%; Полтавському – 77,7%, 6,2%, 10,4% [38, арк.73] (наприкінці навчального року – 68,4%, 12,7%, 9,5%) [50, с.8]; Красноградському – 77,5%, 8,8%, 6,3% [38, арк.121]; Корсунському – 77%, 6%, 19% [38, арк.23]; Новоград-Волинському – 76,5%, 9,1%, 14,3% [51, арк.11зв.-12]; Тульчинському – 72,1%, 6%, 18,1% [52, арк.79зв.]; Уманському – 70,5%, 8,6%, 14,3% [53, арк.175зв.]. Другу групу складають заклади, у яких відсоток селян становив від 50% до 69%. Зокрема, у Нікопольському педтехнікумі навчалися 66,7% селян, 17,1% робітників, 15,6% службовців і учителів [38, арк.140]; Артемівському – відповідно 66,2%, 21,5%, 10,8% [53, арк.117зв.]; Коростишівському – 65,2%, 3,3%, 25,5% [54, арк.28зв.-29]; Прилуцькому – 65,1%, 10,1%, 13,9% [38, арк.52]; Білоцерківському – 60,9%, 22,7%, 11,6% [41, арк.11]; Запорізькому – 59,4%, 8,9%, 31,7% [38, арк.129]; Золотоношському – 59,3%, 5,8%, 25,8% [38, арк.33]; Лубенському – 59%, 6,6%, 26,2% [38, арк.58]; Могилів-Подільському – 57%, 1,6%, 34,3% [42, арк.5зв.]; Житомирському українському – 56,1%, 4,1%, 25,4% [55, арк.47зв.-484 56, арк.5зв.]; Павлоградському – 55,8%, 15,1%, 25,6% [38, арк.125]; Бердянському – 51,7%, 23,8%, 23,8% [57, с.96]. До третьої групи ввійшли Черкаський та Житомирський єврейський педтехнікуми. У першому з них селяни становили 48,5%, робітники – 9,7%,

службовці – 26,2% [53, арк.232зв.]. Водночас, у Житомирському єврейському педтехнікумі переважали робітники, яких було 31,8%, селян – 13,1%, службовців – 14,4%, учителів – 15,9% [58, арк.11зв.-12].

Низка документів свідчать про соціальний склад студентства педтехнікумів у другій половині 1920-х рр. Найвні джерела показують зменшення відсотку селян. Даних про заклади, в яких відсоток студентів-селян перевищував б 70%, у нас немає. Все ж, як і в 1925-1926 н.р., відсоток селян був домінуючим. Так, у Маріупольському педтехнікумі у грудні 1929 р. вони становили 69,2%, робітники – 13,5%, службовці та учителі – 15,6% [59, арк.33]; Коростишівському – у 1927-1928 н.р. – відповідно 65,2%, 3,3%, 17,4% [60, арк.220; 61, арк. 1]; Конотопському – на початку 1928-1929 н.р. – 62,2%, 11,1%, 25,6% [42, арк.32]; Шепетівському – у 1928-1929 н.р. – 62,2%, 5,9%, 27,5% [42, арк.33]; Житомирському українському – у 1926-1927 н.р. – 61,9%, 8,7%, 20,7% [62, арк.149-149зв.]; Бердянському – у 1928-1929 н.р. – 55%, 19%, 23%; у 1929-1930 н.р. – 51%, 30%, 18% [57, с.292, 299; 59, арк.36]; Проскурівському – у 1927-1928 н.р. – 56%, 9%, 29,5%; у 1928-1929 н.р. – 54%, 23,5%, 22% [63, с.258-259]; Мелітопольському – у 1929-1930 н.р. – 49,2%, 23,6%, 22,6% [64, арк.1]; Могилів-Подільському – у 1929-1930 н.р. – 41,8%, 21,9%, 10,4% [65, арк.17]. У Київському польському педтехнікумі впродовж другої половини 1920-х рр. робітничо-селянський прошарок коливався в межах 69-74% [66, арк.31].

Свою специфіку мали педтехнікуми нацменшин. Тут серед студентства переважали робітники. Зокрема, у Житомирському єврейському педтехнікумі у 1926-1927 н.р. вони становили 32%, селяни – 13,1%, службовці – 13,1%, учителі – 7,4% [42, арк.28]; у Вінницькому єврейському педтехнікумі – у 1927-1928 н.р. – відповідно 31,5%, 8,5%, 18,7%, 6,4%, у 1928-1929 н.р. – 34%, 10,5%, 15,5%, 10,5%. У 1929-1930 н.р. в останньому виші вихідці із робітництва не перевищували 41,9%, селянства – 6%, службовців і трудової інтелігенції – 22,7% [67, арк.163]. У Дніпропетровському російському педтехнікумі робітників було 36,6%, селян – 34,3%, службовців – 22,5%, учителів – 4,7% [68, арк.47].

Таким чином, у соціальній структурі педтехнікумів переважали селяни, окрім закладів нацменшин, де найбільш значною соціальною групою виявилися робітники. Разом з тим, якісні показники студентства були низькими. Проголошення класового принципу формування нової інтелігенції призвело до того, що поза межами вишів залишилася здібна молодь непролетарського походження. Відповідно знизився освітній і загальноосвітній рівень новоспечених фахівців. Випускники вишів ставали ідеологічними носіями класових принципів та комуністичних морально-етичних норм. Повною мірою це стосується педвишів. У 1931-1932 н.р. в інститутах педагогічного профілю робітники становили 40,5%, селяни – 27,8%, у педтехнікумах – відповідно 26,1% і 59,7% [8, с.203]. В січні 1935 р. у педтехнікумах було 24,3% робітників, 40,9% селян, 3,7% селян-одноосібників, 17,9% службовців і т.д. [69, арк.85]

Прослідкуємо соціально приналежність студентства окремих педвишів. У 1930-ті рр. зріс відсоток робітників. Водночас, кількість селян зменшилася. Зокрема, у Запорізькому ІСВ у 1932 р. робітників було 54,5%, селян – 37,4%, службовців – 8,1% [70, арк.21]; Луганському ІПО – у 1932-1933 н.р. – відповідно 41%, 22,4%, 33,7% [7, с.59]. Серед студентства Луганського педінституту на 1 липня 1935 р. налічувалося 45,4% робітників і 21,9% селян-колгоспників та одноосібників [7, с.67]. У Криворізькому ІПО на 20 жовтня 1931 р. навчалися 35,6% робітників, 32,5% селян, 27,5% службовців і учителів [71, арк.14]. Певною мірою дивними виглядають дані по Житомирському ІСВ, який представляв аграрний регіон. Тут у 1930-

1931 н.р. студентство складалося із робітників (38,4%), колгоспників (23,7%), інтелігенції (18,9%) та ін. [72, арк.41]. У 1931-1932 н.р. в закладі робітники вже становили 44,2%, колгоспники – 9,3%, селяни-одноосібники – 23%, службовці – 27,4%, у 1932-1933 н.р. – відповідно 28%, 26,6%, 7,4%, 37% [73, арк.89]. У 1933-1934 н.р. робітничий прошарок у виші зменшився до 13% [74, арк.21]. У Бердичівському ІСВ в квітні 1932 р. було 34,4% робітників, 26,4% селян, 39,1% службовців [75, арк.18]. У січні 1933 р. робітники становили 24,3%, колгоспники – 38,3%, селяни-одноосібники 3,2%, учителі – 12,9%, службовці – 18,2% [76, арк.23].

В інших педвишах найбільш вагомою була частка селян. Так, у лютому 1935 р. в Одеському німецькому педінституті навчалися 57,6% селян, 6,9% робітників, 35,2% учителів та службовців [77, арк.31]; Новомосковському ІСВ – на 1 січня 1933 р. – відповідно 56,9%, 27,2%, 15,6%; на 30 червня того ж року – відповідно 55,3%, 26,2%, 11,8% [78, арк. 173]; Бердянському ІСВ – у 1932-1933 н.р. – 55,1%, 37,2%, 6,4% [79, арк.64-66; 80, арк.26]; Ніжинському ІСВ – у 1931 р. – 51,2%, 29,7%, 19,1%; у 1932 р. – 53,8%, 23,6%, 22,6%; у 1933 р. – 51,3%, 29,1%, 19,5% [5, с.303]; у 1935 р. – 55,3%, 16,5%, 28,2% [81, арк.105]; у Чернігівському ІСВ – у 1931 р. – 51,3%, 23,6%, 21,7%; у 1932 р. – 49,9%, 26,4%, 20,9% [5, с.303]. У Вінницькому ІСВ у 1931-1932 н.р. до категорії робітників відносилися 18,4% студентів, селян – 48,6%, службовців – 32,5% [75, арк.16, 18, 75; 79, арк.363]. У 1934-1935 н.р. у Вінницькому педінституті було 10,9% робітників, 43,9% колгоспників, 31,8% учителів, 8,5% службовців [82, арк.15; 83, арк.1; 84, арк.5]. У Кам'янець-Подільському ІСВ в 1930-1931 н.р. робітників було 36,8%, селян – 34,2%, службовців – 17,7% [85, арк.8зв.]. У 1931-1932 н.р. соціальна структура студентів вишу мала такий вигляд: на 1 жовтня 1931 р. робітники становили 36,9%, селяни-колгоспники – 30%, сільські учителі – 16,8%, службовці – 5,7%, селяни-одноосібники – 8,2%; на 1 січня 1932 р. – відповідно 39,1%, 29,6%, 17%, 5,2% і 7,4%; на 1 квітня – 39,7%, 28,9%, 17,2%, 5,3% і 7,2%; на 1 липня – 39,6%, 29,1%, 17,4%, 5,3% і 6,9% [86, арк.74зв.-75; 87, арк.55]. У 1932-1933 н.р. збільшився відсоток селян. На 1 жовтня 1932 р. робітників було 33,8%, учителів – 9,4%, колгоспників – 44,4%, службовців – 10,5%; на 1 січня 1933 р. – відповідно 33,5%, 9,9%, 43%, 11,2%; на 1 лютого – 32,6%, 10%, 43,3%, 11,5% [78, арк.91; 88, арк.5-6, 38, 199]. Можливо через це студент технічно-математичного відділу В.Засіда (колишній харківський робітник) у заяві на ім'я директора ІСВ наголошував, що у «Вашім інституті панує селянство. Це видно як при розподіленні стипендії, також і в других справах». Тому просив перевести його до одного з вишів Харкова [89, арк.56]. У педінституті на 1 травня 1934 р. робітники становили 18,2%, колгоспники – 38,2%, селяни-одноосібники – 5,7%, учителі – 15,8%, службовці – 15,7% [90, арк.116]. На 1 січня 1935 р. – 11,3%, 46,7%, 1,5%, 18,6%, 14,6% [91, арк.5], на 1 квітня того року – 11,1%, 46,6%, 1,3%, 18,5%, 15,6% [91, арк.63]. В Уманському ІСВ в квітні 1932 р. було 22% робітників, 34,6% селян, 14% службовців [75, арк.18].

Відсотковий паритет певною мірою зберігався у Харківському педінституті, де у 1935 р. робітники становили 26,1%, селяни-колгоспники – 28,9%, селяни-одноосібники – 3,3%, службовці – 39,9% [81, арк.180]. Влітку 1931 р. директор Дніпропетровського ІПО у своїй доповіді констатував зростання «робітничо-селянського ядра» з 57,6 до 73%, відповідно зменшення відсотку службовців та інтелігенції – з 42,4% до 27% [92, арк.117].

Таким чином, наслідком політики влади щодо пролетаризації вишів стало поступове збільшення наприкінці 20-х рр. серед студентів питомої ваги робітників і селян. До цього переважали інтелігенція і службовці. Це стосується, насамперед інститутів народної освіти. У педтехнікумах з початку їх функціонування значним був відсоток селян.

Список використаних джерел:

1. Майборода В.К. Про становлення та розвиток вищої педагогічної освіти (1917-1928 рр.) / В.К. Майборода // Укр. іст. журн. — К., 1987. — №5. — С. 96-102.
2. Курило В.С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті / В.С.Курило. — Луганськ : Луганськ. держ. пед. ун-т, 2000. — 460 с.
3. Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту : монографія / В.В. Левченко ; відп. ред. В.М. Хмарський ; наук. ред. Т.М. Попова. — Одеса : ТЕС, 2010. — 428 с.
4. Мошик І. Особливості та проблеми формування студентського контингенту ВНЗ Чернігівщини у 20-х роках ХХ століття / Ірина Мошик // Українознавство : наук. журн. — К. : НДІ українознавства МОН України, 2010. — №2. — С. 63-69.
5. Мошик І.В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті рр. ХХ ст. / І.В. Мошик // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. — К. ; Глухів : ТОВ НВП «Ферокол», 2010. — Вип. 3. — С. 302-306.
6. Лескевич М.А. Становлення радянської вищої педагогічної школи на Україні / М.А. Лескевич // Радянська школа. — К., 1958. — №2. — С. 70-75.
7. Паніотов І.І. Комуністична партія України в боротьбі за розвиток народної освіти (1931-1941 рр.) / І.І. Паніотов. — Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1973. — 188 с.
8. Яницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.) / Г.І. Яницький. — К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. — 256 с.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф.1, оп.20, спр.1776.
10. Звігальський Я. Професійна освіта на Україні / Яків Звігальський, Микола Іванов ; Народний комісаріат освіти УСРР. — 1927. — С. 46.
11. Народня освіта України на 1 січня 1925 р. Установи професійної та політичної освіти // Статистика України. — №76. — Серія VII. Статистика народної освіти. — Харків : Центр. стат. управ. УСРР, 1926. — Вип. II. — Т. V. — 94 с.
12. Зусик Д. Итоги анонимной переписи студенчества г. Харькова / Д. Зусик // Студент революции. — Харьков, 1923. — №7-8. — С. 5-12.
13. Прокопенко И.Ф. Подготовка учительских кадров в Харькове в советский период: концептуальные подходы, практический опыт : учеб. пособ. по спецкурсу / И.Ф. Прокопенко, Д.А. Кочат, А.Н. Микитюк. — Харьков : Изд-во Харк. гос. пед. ин-та им. Г.С. Сковороды, 1992. — 92 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі — ЦДАВО України), ф.166, оп.5, спр.567.
15. ЦДАВО України, ф.166, оп.5, спр.289.
16. Історія Дніпропетровського національного університету / [редкол.: М.В. Поляков (голов. ред.), С.І. Світленко (наук. ред.), М.М. Дронь та ін.]. — 3-е вид., перероб і доп. — Д. : Дніпропетров. нац. ун-т, 2003. — 232 с.
17. ЦДАВО України, ф.166, оп.2, спр.1077.
18. ЦДАВО України, ф.166, оп.4, спр.634.
19. ЦДАВО України, ф.166, оп.2, спр.1149.
20. Державний архів Миколаївської області (далі — Держархів Миколаївської обл.), ф.р.99, оп.1, спр.662.
21. Держархів Миколаївської обл., ф.р.99, оп.1, спр.638.
22. ЦДАВО України, ф.166, оп.5, спр.566.
23. ЦДАВО України, ф.166, оп.2, спр.1123.
24. Полтавський Інститут Народної Освіти // Студент революції. — 1924. — №1-2. — С. 90-91.
25. Державний архів Херсонської області (далі — Держархів Херсонської обл.), ф.р.414, оп.1, спр.692.
26. Держархів Херсонської обл., ф.р.469, оп.1, спр.7.

27. Сімдесят п'ять років науково-педагогічної діяльності Херсонського педагогічного інституту ім. Н.К.Крупської : кол. моногр. / [ред. моногр. А.І. Ніцой]. – Херсон, 1994. – 137 с.
28. ЦДАВО України, ф.166, оп.2, спр.1050.
29. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької обл.), ф.р.302, оп.1, спр.51.
30. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.395.
31. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.5.
32. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського Інституту Народної Освіти / Володимир Геринович // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець на Поділлі : Друкар. ім. Леніна, 1927. – Т.2. – С. 1-24.
33. Держархів Хмельницької обл., ф.р.5, оп.1, спр.565.
34. ЦДАВО України, ф.166, оп.5, спр.258.
35. ЦДАГО України, ф.1, оп.20, спр.2703.
36. ЦДАГО України, ф.7, оп.1, спр.397.
37. Сірополко С. Народна освіта в Україні під час советської займанщини [Народна освіта на советській Україні. – Варшава, 1934] / С. Сірополко // Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 647-883.
38. ЦДАВО України, ф.166, оп.5, спр.573.
39. Год Б.В. Заклади вищої педагогічної освіти в Полтаві у 1918-1933 роках / Б.В. Год, О.П. Єрмак // Історична пам'ять : наук. зб. – Полтава : Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка, 2010. – Вип. 2. – С. 104-118.
40. Єрмак О. Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка: з історії перших десятиліть діяльності / Олександр Єрмак, Галина Білик // Альманах Полтавського державного педагогічного університету – «Рідний край». – Полтава : Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка, 2009. – Вип. 2 (21). – С. 6-23.
41. ЦДАВО України, ф.166, оп.9, спр.306.
42. ЦДАВО України, ф.166, оп.8, спр.398.
43. Держархів Херсонської обл., ф.р.414, оп.1, спр.426.
44. Держархів Херсонської обл., ф.р.414, оп.1, спр.195.
45. Протокол колективу ХІНО ім. Н.К. Крупської від 23.11.25 р. // Записки Херсонського інституту народної освіти імені Н.К. Крупської. – Херсон, 1926. – Ч. 1. 1925-1926 академ. рік. – С. 73-77.
46. Держархів Хмельницької обл., ф.р.5, оп.1, спр.611.
47. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.4, спр.13.
48. ЦДАВО України, ф.166, оп.7, спр.9.
49. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф.р.266, оп.1, спр.135.
50. Полтавський педагогічний технікум ім. Михайла Драгоманова в 1926 році (перше півріччя) // Бюлетень Полтавського педагогічного технікуму ім. Михайла Драгоманова. – Полтава, 1926. – №1. – С. 8-13.
51. Держархів Житомирської обл., ф.р.266, оп.1, спр.141.
52. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.205.
53. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.207.
54. Держархів Житомирської обл., ф.р.266, оп.1, спр.125.
55. Держархів Житомирської обл., ф.р.266, оп.1, спр.140.
56. Держархів Житомирської обл., ф.р.344, оп.1, спр.132.
57. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920-1935 роки) / [упоряд.: І.І. Лиман, В.М. Константинова] // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. – К. : Знання України, 2008. – Т. III. – 596 с.
58. Держархів Житомирської обл., ф.р.266, оп.1, спр.142.
59. Державний архів Запорізької області (далі – Держархів Запорізької обл.), ф.р.3674, оп.1, спр.114.

60. Держархів Житомирської обл., ф.р.266, оп.1, спр.38.
61. Держархів Житомирської обл., ф.р.412, оп.2, спр.7.
62. Держархів Житомирської обл., ф.р.344, оп.1, спр.125.
63. Суровий А.Ф. Проскурівський педагогічний технікум (1920-ті рр.) / А.Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський : Оіом, 2007. — Т. 9. — С. 253-264.
64. Держархів Запорізької обл., ф.р.3675, оп.1, спр.238.
65. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької обл.), ф.р.2223, оп.2, спр.2.
66. ЦДАГО України, ф.1, оп.20, спр.2930.
67. Держархів Вінницької обл., ф.п.29, оп.1, спр.620.
68. Державний архів Дніпропетровської області (далі – Держархів Дніпропетровської обл.), ф.п.7, оп.1, спр.1489.
69. ЦДАГО України, ф.7, оп.1, спр.1079.
70. Держархів Запорізької обл., ф.р.3674, оп.1, спр.301.
71. ЦДАВО України, ф.166, оп.10, спр.909.
72. Держархів Житомирської обл., ф.п.211, оп.1, спр.35.
73. ЦДАВО України, ф.166, оп.11, спр.148.
74. Держархів Житомирської обл., ф.п.211, оп.1, спр.46.
75. Держархів Вінницької обл., ф.п.136, оп.6, спр.20.
76. ЦДАВО України, ф.166, оп.10, спр.1498.
77. Державний архів Одеської області, ф.р.1561, оп.1, спр.569.
78. ЦДАВО України, ф.166, оп.11, спр.150.
79. ЦДАВО України, ф.166, оп.10, спр.1546.
80. ЦДАВО України, ф.166, оп.11, спр.149.
81. ЦДАГО України, ф.7, оп.1, спр.1249.
82. Держархів Вінницької обл., ф.п.136, оп.6, спр.492.
83. Держархів Вінницької обл., ф.п.136, оп.6, спр.493.
84. Держархів Вінницької обл., ф.п.136, оп.6, спр.603.
85. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.1388.
86. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.1603.
87. ЦДАВО України, ф.166, оп.10, спр.1488.
88. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.1841.
89. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.1389.
90. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.2066.
91. Держархів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.2208.
92. Держархів Дніпропетровської обл., ф.п.18, оп.1, спр.107.

The article analyzes the impact of the Bolshevik policy, directed on increasing the proportion of students pedagogical educational establishments workers and peasants in the 20-30's. XX century. The author argues that the result of the policy of universities proletarianization was the gradual increase in the late 20's. among the students proportion of workers and peasants. Until dominated intellectuals and employees. In pedagogical schools from the beginning of their functioning considerable was a percent of peasants.

Key words: students, college, technical school, farmers, workers.

Отримано: 07.10.2016 р.